

Kolísání rodu substantiv

Alena Poncarová

alena.poncarova@gmail.com

Žďárek

duben 2012

Žďárek

- Proč se zabývám jmenným rodem
- Jmenný rod jako takový
- Kolísání v širokém slova smyslu
- Některé problémy bádání o kolísání v rodě
- Výhledy

Motivace

- mluvnice a literatura:
 - nekompletní výčty, jen příklady
 - nejednotnost přístupů
 - opakování příkladů pořád dokola
 - nezohledňování vázanosti rodu na pád (u některých substantiv)
- JAK FUNGUJE KOLÍSÁNÍ RODU?

Dlouhodobý plán práce

- „ověřit“ kolísání jmen uvedených v literatuře
- nejfrekventovanější lexikum (FDC, 5.000 substantiv) – najít další kolísající jména?
- ČNK: 1. psaný, 2. mluvený včetně PMK × BMK
- sociolingvistický pohled – regionální diferenciaci
- preference jednoho rodu v určitých pádech?
- diachronie? cizí jazyky?

Aspekty pohledu na jmenný rod

- 3 jmenné rody
- kritéria třídění
 - kmenový > rodový princip deklinačních typů
 - Miko: rodově silné a rodově slabé přípony
 - *Urszula Lisowska
- vliv přirozeného rodu na gramatický rod
- kolísání v rodě × rodová dubletnost
- „gramatická kategorie ... u substantiv založena na významové složce“ (ESČ, 377)
 - × rodové varianty bez rozlišení významu

Kolísání v širokém slova smyslu

| | |
|------------------|-----------------------------------------------------|
| Vlastní kolísání | <i>esej, hřidel, kyčel</i> |
| Dubletnost | <i>brambor/a, náruč/-í, prostor/-a, řádek/řádka</i> |
| Vespolnost | <i>nešika, choť, nezbeda, Jarka</i> |
| Nesklonnost | <i>interview, bordó, bufet, ralley</i> |
| Sg × Pl | <i>kníže/knížata, oblak/oblaka, oko/oči</i> |
| Životnost | <i>mikrob, nanuk, dělitel</i> |

Problémy

- literatura: omezený repertoár substantiv
- jak zjistit, která jména kolísají?
- ČNK – pozice rodu „jednoznačná“ – nutnost rozhodnout (více variant jen u přičestí, jmenných Adj, anim × inanim, úplně libovolný rod)
- rekonstruovatelnost (autorem zamýšleného) rodu z textu – homonymie koncovek

Ověřování vícerodosti - 1. fáze

- seznam PoJ z literatury > min 3 zdroje
- SYN – varianty
- náhodný vzorek 100 výskytů – jen KWIC
- odstranění duplicit a chyb **Hřídlel* > 1.042

ANOTACE

- (ne)jednoznačné vymezení hodnoty rodu
- signalizace rodu
 - morfologicky × syntakticky × sémanticky
- pádová distribuce variant u jednoznačně vymezených případů

Vzorek

| | výskyty | ze |
|---------------------|------------|-----------|
| | SYN | 100 |
| barok/o | 11 798 | 94 |
| brambor/a | 41 090 | 99 |
| esej | 11 052 | 99 |
| hřídél | 4 492 | 75 |
| kedluben/bna | 1 582 | 93 |
| kyčel | 3 507 | 99 |
| náruč/í | 23 873 | 99 |
| prostor/a | 432 879 | 100 |
| řad/a | 716 758 | 100 |
| řádek/dka | 39 610 | 86 |
| šál/a | 6 322 | 98 |

Vzorek

| | výskyty | ze 100 | <u>DISTRIBUCE RODŮ</u> | | | | | | | |
|--------------|---------|-----------|------------------------|-----|----|-----|----|-----|----|-----|
| | SYN | | M | | F | | N | | ? | |
| barok/o | 11 798 | 94 | 4 | 4% | | | 77 | 82% | 13 | 14% |
| brambor/a | 41 090 | 99 | | | 40 | 40% | | | 59 | 60% |
| esej | 11 052 | 99 | 43 | 43% | 15 | 15% | | | 41 | 41% |
| hřídél | 4 492 | 75 | 25 | 33% | 34 | 45% | | | 16 | 21% |
| kedluben/bna | 1 582 | 93 | 12 | 13% | 30 | 32% | | | 51 | 55% |
| kyčel | 3 507 | 99 | 6 | 6% | 39 | 39% | | | 54 | 55% |
| náruč/í | 23 873 | 99 | | | 56 | 57% | 42 | 42% | 1 | 1% |
| prostor/a | 432 879 | 100 | 58 | 58% | 22 | 22% | | | 20 | 20% |
| řad/a | 716 758 | 100 | 3 | 3% | 97 | 97% | | | | |
| řádek/dka | 39 610 | 86 | 37 | 43% | 24 | 28% | | | 25 | 29% |
| šál/a | 6 322 | 98 | 13 | 13% | 51 | 52% | | | 34 | 35% |

Anotace

| | | |
|--------------|--------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|
| R | jmenný rod | M, F, N, ? |
| Č | číslo | sg singulár, pl plurál |
| P | pád | 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 |
| SIG | signalizace rodu | morf, synt, *sém |
| LEMMA | lemmatizace | <i>(různé hodnoty podle lexému)</i> |
| AN | anotace | A, N, M, F, N, <i>různé hodnoty podle lexému</i> |
| SYNT | syntaktická signalizace | Adj, Adj elipsa, Adj pos, Num, VF, V part akt, V part pas, Z deik, Z pos, Z rel |

Signalizace

Zajímavostí je, že jak centrální hřídel z kola v Londýně, tak plánovaná na kolo v Praze je z dílny českého podniku Škoda Plzeň. [synt, Adj elipsa]

Brzy vezme svou věrnou Panenku do náručí a "pochlubí se s ní celému světu"! [sém]

Z nabízených řádků se dozvíte názory z první ruky na svět domén, hostingu a vše související. [morf (*předložka)]

Signalizace hodnoty rodu

| SYN | vzorek | | <u>VYJÁDŘENÍ RODU</u> | | | | anot | |
|---------------------|------------|------------|-----------------------|------|-----------|------------|------------|----|
| | | jasný r | morf | | synt | | A | N |
| barok/o | 94 | 81 | 81 | 100% | | | 81 | |
| brambor/a | 99 | 40 | 40 | 100% | | | 40 | |
| esej | 99 | 58 | 26 | 45% | 32 | 55% | 48 | 10 |
| hřidel | 75 | 59 | 21 | 36% | 38 | 64% | 56 | 3 |
| kedluben/bna | 93 | 42 | 42 | 100% | | | 33 | 6 |
| kyčel | 99 | 45 | 31 | 69% | 14 | 31% | 45 | |
| náruč/í | 99 | 98 | 98 | 100% | | | 96 | 2 |
| prostor/a | 100 | 80 | 80 | 100% | | | 76 | 4 |
| řad/a | 100 | 100 | 100 | 100% | | | 100 | |
| řádek/dka | 86 | 61 | 61 | 100% | | | 59 | 2 |
| šál/a | 98 | 64 | 64 | 100% | | | 63 | 1 |

Morfologická signalizace

| VLASTNÍ KOLÍSÁNÍ | | RODOVÁ DUBLETNOST | | | | | |
|------------------|------------------|----------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|--------------------------------------|------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|
| Mask × Fem | | Mask × Fem | | Mask × Neutr <i>barok/-o</i> | | Fem × Neutr <i>náruč/-í</i> | |
| | Gen pl Dat pl | Nom sg Gen sg Dat sg Acc sg Vok sg Lok sg Instr sg | Gen pl Dat pl Lok pl Instr pl | Nom sg Gen sg Acc sg Vok sg | Nom pl Gen pl Acc pl Vok pl Lok pl | Nom sg Gen sg Dat sg Acc sg Vok sg Lok sg Instr sg | Nom pl Acc pl Vok pl Instr pl |

Rodová nevyhraněnost

| | | ? | <u>ANOTACE RODŮ U ?</u> | | | | | |
|---------------------|------------|-----------|-------------------------|-------------|-----------|-------------|-----------|-------------|
| | | | M | | F | | N | |
| barok/o | 14% | 13 | | | | | 13 | 100% |
| brambor/a | 60% | 59 | | | 59 | 100% | | |
| esej | 41% | 41 | 15 | 37% | 26 | 63% | | |
| hřídél | 21% | 16 | 11 | 69% | 5 | 31% | | |
| kedluben/bna | 55% | 53 | 1 | 2% | 52 | 98% | | |
| kyčel | 55% | 54 | 34 | 63% | 19 | 35% | | |
| náruč/í | 1% | 1 | | | | | 1 | 100% |
| prostor/a | 20% | 20 | 20 | 100% | | | | |
| řad/a | | 0 | | | | | | |
| řádek/dka | 29% | 25 | 6 | 24% | 19 | 76% | | |
| šál/a | 35% | 34 | 19 | 56% | 15 | 44% | | |



Kedlubny mají trvalou atraktivitu.

Štefan si poprvé poranil kyčel na začátku letošního kalendářního roku a od poloviny února už chyběl v sestavě Dallasu, kvůli přetrvávajícím problémům se podrobil operaci.

Nové loutkové divadlo v Přerově ukázalo zájemcům své prostory.

| | VLASTNÍ KOLÍSÁNÍ | RODOVÁ DUBLETA |
|--------------------------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------|
| signalizace příslušnosti | syntaktická | morfologická |
| rodová příznačnost pádových koncovek | <i>uvedená tabulka</i> | |
| chybovost anotace v ČNK | proměnlivější (průměr 4,3 chyb u lexému) | stabilnější (průměr 1,9 chyb u lexému) |

Kolísají?

| | |
|----------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| <i>esej</i> <i>hřidel</i> <i>náruč/-í</i> <i>řádek/-dka</i> | ano, je výrazně kolísajícím substantivem |
| <i>brambor/-a</i> <i>prostor/-a</i> <i>šál/-a</i> | spíše je kolísajícím substantivem |
| <i>kedluben/-bna</i> <i>kyčel</i> | je potřeba další prozkoumání, abychom mohli dělat závěry |
| <i>barok/-o</i> <i>řad/-a</i> | ne, nevykazuje (dostatečně) rysy kolísání rodu |

Děkuji za pozornost

alena.poncarova@gmail.com

Literatura (výběr)

- Miko, F. (1962): *Rod, číslo a pád podstatných jmen*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. A. 18-57.
- Vondráček, M. (2011): Rod. IN *Kapitoly z české gramatiky*. Ed. F. Stícha. Praha: Academia. S. 567-609.
- Brabcová Kvapilová, R. (2004): Kolísání rodu substantiv. IN *Korpus jako zdroj dat o češtině*. Ed. P. Karlík. Brno: MU. S. 47-50.
- Lisowska, U. (2001): Kolísání rodu. IN *ČDS 9*, č. 1. S. 48-9.
- Brabcová, R. (2002): Je to už pěkná řádka let... (Využití substantiv kolísajících v rodě). IN *CUS 4*. Eds. Z. Hladká, P. Karlík. Praha: NLN. S. 157-61.
- Čermák, F.; Křen, M. (2011): *Frequency Dictionary of Czech*. London, NY: Routledge.